

Publikacja / Publication	Fragmenty "Kota ze Lwem" Mikołaja Reja i innych druków z XVI w. odnalezione, Łukaszewski Jakub, Wydra Wiesław
Adres publikacji w Repozytorium URL / Publication address in Repository	https://researchportal.amu.edu.pl/info/book/UAMe476576be7f7446caa05d82b09c280bd/
Data opublikowania w Repozytorium / Deposited in Repository on	2021-02-11
Cytuj tę wersję / Cite this version	Łukaszewski Jakub, Wydra Wiesław: Fragmenty "Kota ze Lwem" Mikołaja Reja i innych druków z XVI w. odnalezione, 2016, Wydawnictwo "Poznańskie Studia Polonistyczne", ISBN 978-83-65666-00-0, 36 s.

**Fragmenty *Kota ze Lwem* Mikołaja Reja
i innych druków z XVI w. odnalezione**

Poznań 2016

Jakub Łukaszewski, Wiesław Wydra

**Fragmenty *Kota ze Lwem* Mikołaja Reja
i innych druków z XVI w. odnalezione**

PRACE INSTYTUTU FILOLOGII POLSKIEJ
UNIwersYTETU IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU

Recenzent tomu

<???

Redakcja językowa i korekta

Barbara Łukaszewska

© Copyright by Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”, 2016

ISBN 978-83-65666-

Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”

ul. Fredry 10, 61-701 Poznań

tel. 61 829 45 90

psp@amu.edu.pl, www.psp.amu.edu.pl

Druk i oprawa

<???

*Panu Profesorowi Tadeuszowi Witczakowi
w darze*

Przy oprawianiu książek, zwłaszcza w XVI w., kiedy jeszcze nie potrafią wyrobić tektury, w celu usztywnienia okładek sporządzano często jej namiastkę, sklejąc z sobą po kilka lub kilkanaście kart papieru i zastępując w ten sposób stosowane od wieków w introligatorstwie deski. Do wykonania takiej niby-tektury wykorzystywano zwykle makulaturę, a więc stare rękopisy, listy, zbędne druki, próbne i korektorskie odbitki, resztki nakładów już nieaktualnych książek, jak np. kalendarzy, prognostyków itp., a rzadko, ze względu na cenę, czysty papier. Dzięki temu w oprawach, najczęściej w formie szczątkowej, dotrwało do naszych czasów wiele cennych tekstów i książek skądinąd nieznanymi. Niewątpliwie w przyszłości penetracja dawnych opraw przyniesie jeszcze wiele niespodziewanych odkryć. Introligatorski zwyczaj wykorzystywania makulatury z pewnością ocalił od zagłady znacznie więcej białych kruków, niż dotąd ich znaleziono. Na przeszkodzie systematycznych i masowych badań wewnątrz okładek stoją tylko trudności techniczne, które, miejmy nadzieję, zostaną prędzej czy później kiedyś pokonane.

W XX w. w okładkach książek drukowanych i rękopiśmiennych odnaleziono w Polsce wiele bezcennych tytułów i wyczerpanie ich pozwoliłoby utworzyć długą listę. Niewątpliwie jednak tym badaczem, który programowo i z zapałem przeszukiwał dawne okładki i miał w tym największe szczęście, był Kazimierz Piekarski (1893-1944). Znalazł i zidentyfikował w różnych bibliotekach wiele rzadkości i unikatów piśmiennictwa staropolskiego. Nazwisko Piekarskiego przywołujemy tu nieprzypadkowo, bowiem poniżej donosimy o odnalezieniu w gnieźnieńskim Archiwum Archidiecezjalnym w „złotodajnej makulaturze” (jak taką okładkę określał Piekarski) szczątków dziewięciu szesnastowiecznych poloników, wśród nich kilku zupełnie nieznanymi. Piekarski też przeglądał zbiory gnieźnieńskie¹ i w tymże Archiwum w oprawach znalazł m.in.

1 Leon Formanowicz w *Katalogu druków polskich XVI-go wieku Biblioteki Kapitulnej w Gnieźnie* pisze we wstępie: „[...] wzorowałem się na katalogu kórnickim, za zgodą p. dr Piekarskie-

go, który ponadto, bawiąc dwukrotnie w Gnieźnie w okresie powstawania naszego katalogu, cenną radą i życzliwą zawsze pomocą usiłowania moje wspierał” (L. Formanowicz, *Wstęp*, w: *Katalog druków polskich XVI-go wieku Biblioteki Kapitulnej w Gnieźnie*, Poznań 1930). Niewątpliwie zasługą Piekarskiego jest odnalezienie w tej bibliotece m.in. fragmentów druków opatrzonych w katalogu Formanowicza numerami 189, 211, 301, 302, 334, 345, 389-394, 403, 404, 407, 414 (m.in. szczątki kalendarzy, judyciów, almanachów, rubrycell).

W 2016 r. podczas prac nad inwentaryzacją starych druków przechowywanych w Archiwum Archidiecezjalnym w Gnieźnie zostały odnalezione w oprawie książki: Nicolas Bohier, *Consilia*, Lugduni, apud Michaëlem Parliamentarium, 1554 (2°), fragmenty dziewięciu druków, głównie w formie jeszcze niezłamanymi arkuszy [fot. 1]⁴. Książka

go, który ponadto, bawiąc dwukrotnie w Gnieźnie w okresie powstawania naszego katalogu, cenną radą i życzliwą zawsze pomocą usiłowania moje wspierał” (L. Formanowicz, *Wstęp*, w: *Katalog druków polskich XVI-go wieku Biblioteki Kapitulnej w Gnieźnie*, Poznań 1930). Niewątpliwie zasługą Piekarskiego jest odnalezienie w tej bibliotece m.in. fragmentów druków opatrzonych w katalogu Formanowicza numerami 189, 211, 301, 302, 334, 345, 389-394, 403, 404, 407, 414 (m.in. szczątki kalendarzy, judyciów, almanachów, rubrycell).

2 K. Piekarski, *Frantowe prawa. Miscellanea bibliograficzne III-VI*, Kraków 1931, s. 33-42. Zob. też: A. Kawecka-Gryczowa, *Dzieło Kazimierza Piekarskiego*, w: *Książka w dawnej kulturze polskiej*, t. 1: *Studia nad książką poświęcone pamięci Kazimierza Piekarskiego*, red. K. Budzyk, A. Kawecka-Gryczowa, Wrocław 1951, s. 47-58; K. Badecki, *Z badań nad literaturą mieszczańsko-ludową XVI-XVII wieku (część druga)*, „Pamiętnik Literacki” 1952, R. 43, s. 995-996.

3 K. Piekarski, *Fragmenty dwu zaginionych dialogów M. Reja*, Kraków 1923, s. 5-12 (*Warwas z Lupusem i Kostyra z pijanicą*); tegoż, *Druki polskie w XVI w makulaturze okładek ksiąg rachunkowych salin wielickich i bocheńskich w Archiwum Akt Dawnych w Warszawie*, „Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności” 1939, R. 44, nr 1, s. 7 (*Zatargnienie Fortuny z Cnotą i o autorstwie niepewnym Reja Napis nad grobem królowej Barbary Radziwiłłówny*).

4 Odkrycia dokonano w trakcie realizacji grantu „Inwentaryzacja zasobu Biblioteki Katedralnej w Gnieźnie”, finansowanego z Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki MNiSW (nr 11H 12 0179 81), kierownik: dr Piotr Pokora. Szczątki druków z oprawy wyjął introligator Marek Garjaciak, a zabezpieczyła je

Bohiera pochodzi ze zbiorów dawnej Biblioteki Seminaryjnej w Gnieźnie i opatrzona jest sygnaturą BS 1909. Nie ma żadnych wpisów własnościowych ani pieczętek. Na grzbiecie jest tylko przyklejony papierowy szyldzik z sygnaturą „O 41”, nadaną na przełomie XIX i XX w. w gnieźnieńskim seminarium. Zbiory seminaryjne składają się w większości z księgozbiorów poklasztornych, które trafiły do Gniezna po kasatach zakonów, a dzieło Bohiera pochodzi prawdopodobnie z biblioteki benedyktynów w Lubiniu⁵. Renesansowa oprawa – brązowa skóra zdobiona odciskami strychulca, radełka i wyciskiem literniczym⁶ – jest bardzo mocno uszkodzona od wilgoci, nosi ślady kołatka, a spore fragmenty skórzanego pokrycia są oddarte, więc tkwiące wewnątrz druki były widoczne i od razu wzbudziły zainteresowanie [fot. 2-3]. Oprawę tę wykonano po roku 1554, niewątpliwie w Krakowie, o czym świadczy zawartość okładek – wszystkie znajdujące się w oprawie fragmenty książek pochodzą z drukarni krakowskich. Oto wykaz wyjętych z tej oprawy druków, według porządku: numer – autor bądź hasło główne; a) tytuł, adres wydawniczy oraz format; b) opis fizyczny egzemplarza; c) odniesienia do literatury; d) uwagi, komentarz.

1. Aelius Donatus

- a) Aelii Donati Methodvs Cvm Scholijs vtilissimis D. Henrici Glareani poetę laureati, postremo iam auctis et recognitis. Eiusdem Glar. de nominum generibus et Heteroclitis Epitome. Accesserunt etiam nunc posteriori huic editioni, eiusdem lucubratiunculae longe utilissimae, De cognitionibus, praeteritis ac supinis uerborum. De uerbis item deponentialibus, defectiuis, et anomalis. Deque uerborum formis. Necnon de gradibus comparationis. Lucubratio praeterea, de Syntaxi, et elegantiarum regulis succincta. [Kraków, Maciej Szarffenberg, 1531], 8°.
- b) Fragmenty czterech kart: tytułowej, A₄, B₂, C₃; (sygn. PL 491); [fot. 4-7].
- c) E. XV 286, Wierzbowski III 2146⁷.
- d) Unikatowy egzemplarz znajduje się w Bibliotece Narodowej w Warszawie (sygn. XVI.O.6206).

2. Guarna Andrea

- a) Grammaticae Opus Novum Mira quadam arte, et compendiosa excussum Quo Regum Nominis et Verbi, ingens Bellum, ex contentione principatus

konserwator Marzena Szerkowska, za co im w tym miejscu serdecznie dziękujemy.

- 5 W pokasacyjnym katalogu z 1837 r. (Archiwum Państwowe Poznań, Rejencja w Poznaniu, sygn. 3912, s. 126, nr 107) dzieło Bohiera (Lyon, 1554) wymieniono z adnotacją, że wolumin ma uszkodzoną skórzaną oprawę – „Leder schlecht”, co wskazywałoby, że mowa tu egzemplarzu gnieźnieńskim.
- 6 Wycisk informuje o autorze i treści dzieła: CONSILIA NICOLA[I] // BOERII.
- 7 T. Wierzbowski, *Bibliographia Polonica XV ac XVI ss.*, vol. 3, Warszawa 1894, s. 36, nr 2146.

in oratione, describitur. [Kraków, Hieronim Wietor, 1534], 8°.

- b) Cztery karty: arkusz A⁴; (sygn. PL 498); [fot. 8].
- c) E. XVII 455-456.

3. Stratander Steinensis Christophorus (tłumacz)

- a) Olevm Ivniperi Qva Ratione omnibus fere humani corporis egritudinibus medeatur, a docto quoda[m] medico conscriptum, et ex germanico in latinu[m] sermone[m] versum.
- b) [Kraków, Hieronim Wietor, po 23 II 1545], 8°.
- c) Cztery karty: arkusz A⁴; w odnalezionym egzemplarzu karta A_{2v} została błędnie sygnowana jako A₃; (sygn. PL 496); [fot. 9-10].
- d) E. XXIX 324-325 (bez podania biblioteki); Dzieła⁸ nr 76, 77, 78.

W przedmowie dedykacja: (antykwia) CLA-RISSIMO VIRO DOMI|NO DOCT. IACOBO REVERENDISSIMI || (kursywa) *in Christo patris, et domini, D. PETRI || Gam=||rati, Archiepifcopi Gnefnen[nsis] et Episcopi || Cracovien[sis] Physico Sollertiflmo || Magister Christophorus Stey || nen. felicitate[m].*

Na końcu przedmowy (k. A₂): *Cracouie ex officina Calcogra=||phic<a> <Hier>onymi Vietoris. 7. kalen. || M<art>ij Anno ab orbe re=||dēpto. 1545. ||*

Christophorus Steinensis Stratander⁹ był tylko tłumaczem, o czym świadczy fragment przedmowy: *Venit tum forte fortuna in manus meas libellus res medicas continens [...] germanice scriptum opere precium me facturum putavi, si hunc, in latinum sermonem verterem et eum censurae subjicerem.*

Egzemplarz tego wydania, choć notowany przez dawniejszych bibliografów¹⁰, obecnie jest

- 8 *Dzieła autorów węgierskich drukowane w Krakowie*, w: *Rola krakowskich drukarzy w kulturze węgierskiej. Die Rolle des Krakauer Druckwesens in der ungarischen Kultur. A Krakkói nyomdászati szerepe a magyar művelődésben*, wstęp V.J. Ecsedy, bibliografię oprac. P.J. Vásárhelyi, S. Dörnyei, B. Kertész; przeł. E. Cygielska, M. Łaszycza, É. Zádor, lektor z jęz. pol. I. Kovács, Budapest 2000, s. 321-359.
- 9 Stratander (w literaturze węgierskiej często używa się nazwiska Stein Kristóf) pochodził z Koszyc, ukończył Akademię Krakowską, był seniorem bursy niemieckiej, w zimie 1526 r. wykladał jako *extraneus* hymny Prudencyusza, w Krakowie wydał: G. Valla, *De expedita argumentandi ratione libellus*, H. Wietor 1520; Aristoteles, *Textus elenchorum*, J. Haller 1521; M.A. Sabellicus, *De rerum et artium inventoribus poema*, H. Wietor 1521 oraz *Carmina Lucretii*, w: Kamiutus, *Praeservationes brevissime simul utilissime una cum remediis*, H. Wietor 1526 (zob. m.in.: T. Györy, *Magyarország orvosi bibliographiája, 1472-1899. Bibliographia medica Hungariae 1472-1899*, Budapest 1900, s. 69; J. Fijałek, *Z dziejów humanizmu w Polsce. II. Krzycki przeciw Lutrowi w Rzymie (kilka uwag z powodu wydań rzymskich dzieł A. Krzyckiego 1524. i 1527. r.)*, „Pamiętnik Literacki” 1902, R. 1, s. 431; K. Kapronczay, *A magyar–lengyel és lengyel–magyarorvosi–közegészségügyi kapcsolatok múltjából (1945-ig)*, Budapest 2013, s. 59; I. Caproș, *Students from Košice at foreign Universities before and during the Reformation Period in Town*, Kiel 2013, s. 53, 75, 201; *Dzieła autorów węgierskich drukowane w Krakowie...*, nr 14, 19, 20, 33.
- 10 Por. choćby J.D. Janocki, *Ianociana, sive clarorum atque illu-*

nieznany. W roku 1546 w oficynie Wietora ukazała się druga edycja tego druczku. Jej dwa egzemplarze zachowały się w Bibliotece Jagiellońskiej (sygn. BJ Cim.140) i w Bibliotece PAN w Gdańsku (sygn. O 157 adl.3). Charakteryzuje się ona tym, że na stronie tytułowej wokół drzeworytu z przedstawieniem gałązki jałowca rozmieszczono słowo IVNI||PERUS, zmodyfikowano też dedykację: CLARISSIMO VIRO DOMI||NO DOCT. IACOBO sacrae regis magestate¹¹ *Phifico canonico Cracoueiensis* || *Magister Christophorus Sey||nen[sis]* [sic!] *felicitate[m]*. Przedmowę Wietora opatrzone natomiast datą: *Cracouie ex officina Calcogra=||phica Hieronymi Vietoris. 10. kalen. || Ianuarii Anno ab orbe re=||de[m]pto. 1546*. W 1545 lub 1546 r. w oficynie Wietora ukazało się też polskie tłumaczenie tej książeczki pt. *Krothkie a potrzebne wypisanie jako a kthorem sposobem ma być olejek jałowcowy pożywan [...]*; jej egzemplarz nie jest dzisiaj znany¹².

4. Honterus Johannes

- [De grammatica libri duo].
- [Kraków, Maciej lub Hieronim Szarffenberg?, ok. 1550?], 8°.
- Osiem kart w dwóch arkuszach E⁴, K⁴; (sygn. PL 499); [fot. 11-14].
- E. XVIII 260 (?); Dzieła prawdopodobnie nr 84 lub 85 – bibliografia ta wymienia aż 15 krakowskich wydań w XVI w. (nr: 46, 51, 57, 64, 66, 67, 69, 83, 84, 85, 88, 89, 94, 95, 98) tej niezmiernie popularnej w Europie gramatyki języka łacińskiego pióra Jana Hontera (1498-1549), pochodzącego z Siedmiogrodu humanisty i kartografa.

W arkuszu E tekst niewłaściwie złożony: fragment znajdujący się na k. E₄v winien znajdować się na k. E₄. Drukarnia i rok wydania nierozpoznane. *De Grammatica libri duo* Hontera miało wiele wydań, egzemplarze niektórych edycji się nie zachowały, układ tekstu najbliższy edycji Macieja Szarffenberga z 1548 r. (egzemplarz Biblioteki Ossolińskich we Wrocławiu, sygn. XVI.O.73)

5. Hortulus animae lat.

- [Hortulus animae].
- [Kraków, Dziedzice Marka Szarffenberga], [ok. 1546], 16°.
- Fragmety dwóch egzemplarzy: egz. 1. – 16 kart w dwóch arkuszach sygnowanych c⁸, d⁸; egz. 2. –

16 kart w dwóch arkuszach sygnowanych c⁸, d⁸; (sygn. PL 494 i PL 495); [fot. 15-18].

- Nie notują E. i Katarzyna Krzak-Weiss¹³.

Wydanie prawie identyczne z opisanym przez Krzak-Weiss Hortulusem z oficyny Dziedziców Marka Szarfenberga z 1546 r.¹⁴, zawiera jednak inny drzeworyt z *Ukrzyżowaniem* i inną dekorację bordiury. Być może jest to wariant edycji z 1546 r.

6. Rubricella

- Rubricella quotidiana Cracouien[is] Ad Annum Domini 1554. Qui erit secundus post Bisextilem.
- Kraków, Łazarz Andrysowic [1553], 8°.
- Osiem kart sygnowanych A⁸; (sygn. PL 497).
- E. XXVI 444. Unikat (?) w Bibliotece Ossolińskich we Wrocławiu, sygn. XVI.O.1065.

7. Waclaw z Szamotuł

- [Quatuor parium vocum, lamentationes Hieremiae prophetae, tempore Quadragesimali...] Bassvs.
- [Kraków, Łazarz Andrysowic, 1553?], 4° podł.
- Dwie karty – jeden arkusz; (sygn. PL 489); [fot. 19-20].
- E. nie notuje.

Dzieło Waclawa z Szamotuł na głos tenorowy pt. *Quatuor parium vocum Lamentationes Hieremiae Prophetae, tempore Quadragesimali in Templis cantari solitae, numeris Musicis reditae A Venceslao Samotulino Polono, Sereniss. Regis Poloniae Sigismundi Augusti Musico Quibus adiunctae sunt Exclamationes Passionum. TENOR Tristium Liber Primus. Cracovię Lazarus Andree excudebat. M.D.L. III* (E. XXX 202)¹⁵ znane było dotąd z unikatowego egzemplarza przechowywanego w Bayerische Staatsbibliothek w Monachium (sygn. 4 Mus. pr. 145). Blisko 40 lat temu został odnaleziony jeden z brakujących głosów tej kompozycji – nuty z cantus w Bischöfliche Zentralbibliothek w Ratyzbonie (Proske-Musikbibliothek, sygn. A.R. 327)¹⁶.

Edycję dzieła Waclawa z Szamotuł na podstawie obu znanych wydań sporządził Eugene C. Cramer¹⁷. Egzemplarz wydany w 1553 r. tenoru różni się od odnalezionych w Ratyzbonie nut. Opatrzony są one tylko tytułem CANTVS

strium Poloniae auctorum maecenatumque memoriae miscellae, vol. 1, Varsaviae et Lipsiae 1776, s. 252.

11 Piotr Gamrat wymieniony w pierwszej dedykacji zmarł 27 sierpnia 1545 r.

12 E. XXIX 325; A. Grabowski, *Starożytnie wiadomości o Krakowie*, Kraków 1852, s. 297.

13 K. Krzak-Weiss, *W ogrodzie duszy. Studia nad wyposażeniem graficznym polskich edycji modlitewnika Hortulus animae*, Poznań 2014.

14 Tamże, s. 161-167, 224-242.

15 Zob. też M. Przywecka-Samecka, *Dzieje drukarstwa muzycznego w Polsce do końca XVIII wieku*, Wrocław 1993, s. 70-71, 254.

16 *Répertoire international des sources musicales. Einzeldrucke vor 1800*, Bd. 8, red. O.E. Albrecht, K. Schlager, Kassel 1980, s. 304, nr S 7277.

17 E.C. Cramer, *Nowe spojrzenie na styl muzyczny Waclawa z Szamotuł*, „Muzyka” 1991, R. 36, z. 2, s. 3-90; por. też K. Morawska, *Historia muzyki polskiej*, red. S. Sutkowski, t. II: *Renesans*, Warszawa [1994], s. 185, 204-205.

(strona verso niezadrukowana), liczą 28 kart o sygnaturach a⁴-g⁴, na ostatniej karcie podano miejsce wydania i nazwisko drukarza: *Cracovię Lazarus Andreę excudebat*, brakuje jednak informacji o autorze (co zapewne długo utrudniało jego identyfikację). Tenor zawiera natomiast pełną kartę tytułową i składa się z ośmiu składek sygnowanych literami A⁴-H⁴ (razem 32 karty, w tym 28 foliowanych, pierwszą składkę zajmują wiersze dedykacyjne).

Odnaleziono w Gnieźnie dwie karty opatrzone tytułem BASSVS typograficznie ściśle naśladowują druk CANTVS. Są jednak niewątpliwie tylko jakąś próbą składu, ćwiczeniem i dlatego potraktowane zostały potem jako makulatura. Na odwrociu karty tytułowej, która powinna być niezadrukowana, znajduje się tekst Lamentacji Jeremiasza zaczynający się od słów: *consolatore. Vide D^{omin}e adflictionem meam... aż do fragmentu: desyderabilia eius. Quia vidit Gentes*. Ustęp ten w tenorze zamieszczony jest na k. 5v-6 (k. C₁v i C₂), a w cantusie na k. 6-6v. Druga karta, oznaczona *Fol. 5*, na obu stronach też ma niewłaściwie rozmieszczony tekst z nutami. Ponadto opatrzoną sygnaturą bb, co zgadzałoby się z foliacją, ale jest dość zagadkowe, bo przeciwległą w składzie kartą jest karta tytułowa. Oznacza to jednak, że drukując oddzielnie każdy głos kompozycji Szamotulczyka, Andrysowic sygnował arkusze wydawanych nut następująco: tenor – wersalikami kolejnych liter alfabetu (A-H), cantus – minuskułami (a-g), bassus – podwójnie aa bb itd. Kierując się zatem edycją cantusa, można przyjąć, że bassus był opatrzone sygnaturami aa⁴-gg⁴. Ten sposób sygnowania oznacza, że pierwszy wydrukowany został tenor i on otrzymał pełną kartę tytułową wraz z wierszami dedykacyjnymi. Może w przyszłości w jakiejś okładce odnajdzie się całość tego druku i wciąż brakujący altus.

8. Ochino Bernardino

- [*Ain kurtze anlaytung, wie man sich im Gebet üben soll*] Krotkie wprawyenye a nauka, ktorym sye sposobem człowyek krzesciyanski w modlitwyie sprawować, ćwiczyc, a rzędzić ma. Bernardyna Ochina Seneńskyego, z łaćińskyego języka na polski przełożona.
- [Kraków, Łazarz Andrysowic], [ok. 1550-1555], 8°.
- Jeden arkusz, cztery karty: A₁, A₂, A₃, A₆; (sygn. PL 493); [fot. 21-22].
- E. nie notuje. Druk nienotowany w żadnej bibliografii.

Książeczka drukowana anonimowo, ale użyte w niej czcionki jednoznacznie wskazują albo na oficynę Hieronima Wietora, albo Łazarza Andrysowica, który po nim odziedziczył warsztat.

Drzeworytu na karcie tytułowej z przedstawieniem modlącego się króla Dawida użył Wietor w 1548 r., drukując *Psalm Dawidow XIII z notami z łaćińskyego języka na polski* w tłumaczeniu Bernarda Wojewódki (egzemplarz Biblioteki Ossolińskich we Wrocławiu, sygn. XVI.O.96). Ten sam drzeworyt Łazarz Andrysowic zamieścił w *Psalmie Dawidow LXXXV* Mikołaja Reja datowanym na ok. 1556 r. (lub po 1550 r.; egzemplarz Biblioteki Ossolińskich we Wrocławiu, sygn. XVI.O.846). W *Krótkim wprawieniu...* Ochina drzeworyt odpowiada swoim stanem zachowania drukowi Wietora, u Andrysowica jest już znacznie uszkodzony. Oznacza to, że dziełko Ochina musiało wyjść spod pras wcześniej niż jego wydanie *Psalmu...* Reja. Ze względu na czas ukazania się niemieckiej (?) podstawy tłumaczenia *Krótkiego wprawienia...* książeczkę należy przypisać Andrysowicowi. Zresztą rozmiary i charakter druku odpowiadają drukowanej przez tę oficynę serii ulotnych, różnowierczych pieśni i psalmów, które potem bywały łączone w zbiory (jak np. tzw. Kancjonał puławski).

Mimo że według tytułu książeczka była „z łaćińskyego języka na polski przełożona”, drukowany tekst *Krótkiego wprawienia...* Ochina w wersji łaćińskiej jest zupełnie nieznan, albo więc zaginął, albo nie istniał. Jest zapewne przekładem z języka niemieckiego, ale nie można też wykluczyć, że łaćińskie tłumaczenie (z niemieckiego) jednak istniało i ukazało się drukiem już wcześniej w Polsce (może też u Łazarza Andrysowica?). To na nie powołano się więc w tytule, lecz nie dochował się żaden jego egzemplarz. *Krótkie wprawienie...* to przekład dziełka Ochina *Ain kurtze anlaytung wie man sich im Gebet üben soll*, które dwukrotnie było drukowane: osobno pt. *Ain christlichs schöns vnd trostlichs Bett, in dem, mit wunderbarlicher Kürze, die ganz Säligkait vnnnd Gerechtigkeit, wie die mit Verleügnuss und Zü-nichtigmachung sein selber, vnd auss ainiger Genad Gottes, durch Christum Jesum, der Mensch erlange, gar trostlich und reichlich begriffen ist, sampt ainer rechten waren geschriffgelerten biblischen und christenlichen Beycht. Durch Bernardino Ochino von Senis in Welsch beschriben, vnd verteütscht. Augsburg, durch Philipp Ulhart, [ok. 1547] oraz na końcu dialogu *Ain Gespräch, der flaischlichen vernunfft, vnd ains Gaistlichen oder glaubigen Christen menschen, Von den hendlen, so sich zu diser vnserer zeit zutragen von Bernardino Ochino von Senis, in Welsch beschriben, vnd verteütscht. Mehr ain kurtze Anlaytung, wie man sich im Gebet üben solle. Augsburg, Philip Ulhart, [ok. 1547], k. D₁-D₃. W obu niemieckich edycjach użyto słów: *in Welsch beschriben, vnd verteütscht*, a więc nie tekst łaćiński był podstawą niemiec-**

kiego tłumaczenia. Porównanie tekstów polskiego i niemieckiego wskazuje, że w odnalezionym polskim druku Ochina nie ma dwóch kart: A₃ i A₄, tyle bowiem musiał zajmować miejsca brakujący tekst w kompletnym egzemplarzu.

Krótkie wprowadzenie... Bernardyna Ochina (ok. 1487-1564/65), choć niewielkich rozmiarów, jest cennym znaleziskiem, gdyż stanowi trzecie znane dzieło tego działacza i teologa reformacyjnego, przebywającego kilka miesięcy w Polsce w 1564 r., które wydano w języku polskim – po *Tragedii o mszej* (Pińczów 1560) i *O zwierzchności papieskiej* (Szamotuły 1557-1558; egzemplarz już nieistniejący).

9. Rej Mikołaj

- a) [*Kot ze Lwem rozprawia o swobodzie a o niewoli*].
- b) Cracoviae, Apud Haere[des] Marci Scharffenberger, [ok. 1554], 8°.
- c) Dwie karty sygnowane: B₁, B₄; (sygn. PL 488); [fot. 23-24].
- d) E. XXVI 176; I. Rostkowska, nr 5¹⁸. Zestawiając tekst zawarty na tych dwóch kartach z tekstem znajdującym się w kopiaruszu Czartoryskich (o którym niżej), można zauważyć, że na całość książki składało się osiem kart opatrzonych sygnaturami A⁴B⁴.

Omawiany utwór, zatytułowany *Lew z Kotem* wśród Rejowych dialogów w *Żywocie i sprawach [...] Mikołaja Reja z Nagłowic* (1568), a anonimowo: *Kot ze lwem* w inwentarzu (jeden tylko egzemplarz) spadkowym Piotra z Poznania, księgarza lwowskiego, zmarłego pod koniec marca 1559 r.¹⁹, znany jest tylko z przekazu rękopiśmien-

nego, który zachował się w kopiaruszu z lat 1548-1551 Biblioteki Czartoryskich w Krakowie o sygn. 3581, s. 391-408²⁰. Przekaz ten odnalazł i opublikował w transliteracji w 1886 r. Józef Korzeniowski; nie poruszał jednak problemu autorstwa tekstu²¹. Kiedy utwór skojarzono wreszcie z twórczością Reja, problemem okazało się jego datowanie. Moment powstania dzieła określano sporadycznie i zwykle dowolnie. Znakomite studium poświęcone dialogowi Reja napisał Tadeusz Witczak²², który m.in. niezwykle wnikliwie zajął się sprawą ustalenia czasu powstania dzieła. Swoją rozprawę zakończył zdaniem: „Niebezzasadnie zatem wolno mniemać, że kreślił go [tj. dialog *Kot ze Lwem* – J.Ł. i W.W.] Mikołaj Rej dopiero około samej połowy wieku jako jeden z ostatnich swoich płodów literackich tego gatunku”²³. Z tym datowaniem Witczaka należy się całkowicie zgodzić. Odnalezione jednak w Gnieźnie dwie karty druku *Kot ze Lwem rozprawia o swobodzie a o niewoli* pozwalają na nowo spojrzeć na sprawy związane z edycją tego utworu. Wpierw jednak zamieszczamy dalej w transliteracji tekst z druku i z kopiarusza Czartoryskich²⁴.

czek, *Lwowskie inwentarze biblioteczne w epoce Renesansu*, Lwów 1939, s. 110, poz. 95.

20 Kopiarusz mów sejmowych, pism, listów (m.in. dotyczących Stanisława Orzechowskiego) oraz wierszy politycznych z lat 1548-1551, s. 420, 8°.

21 J. Korzeniowski, *Nieznane polskie i łacińskie wiersze politycznej treści 1548-1551*, „Rocznik Filarecki” 1886, t. 1, s. 575-610.

22 T. Witczak, *Do genezy dialogu Kot ze Lwem*, w: tegoż, *Studia nad twórczością Mikołaja Reja*, Warszawa-Poznań 1975, s. 231-249.

23 Tamże, s. 249.

24 Podając w przypisach różnice w odczytaniu Korzeniowskiego, nie zaznaczamy zmian, jakie on wprowadził w wydanym przez siebie tekście, mianowicie zamiany liter *v* na *u* oraz dodanej interpunkcji. W transliteracji druku w nawiasy ostre < > ujęto te litery, których niewielkie fragmenty zachowały się w uszkodzonych miejscach.

18 I. Rostkowska, *Bibliografia dzieł Mikołaja Reja. Okres staropolski*, Wrocław 1970, nr 5.

19 K. Badecki, *Piotr z Poznania, pierwszy stały księgarz lwowski 1559*, „Lwowskie Studia Biblioteczne” 1932, nr 1, s. 73; J. Sko-

Druk

<k. B₁> Przed fie go nieminie <z.> <.>az
 <.>czegoż fiety tu chwytal<z>
 A co fobie to przyczytafz
 Zle by było o twej mocy
⁵ Gdy byś tam niemiał pomocy
 Wierzmi Kot<.> iż byś pływał
 Tam <.>dyś pierwey niebywał

Koth.

Witay mi to ná profbaka
 Tak włowić nieboraká
¹⁰ Witay <to mi> tym vgonić
 Kto fie nieumie obronić
 Ták ci o tym dawno mowią
 Iż za wiechą dudki łowią
 Niewádzić też y przez nogę
¹⁵ Kiedy wręcz sproftać niemogę
 A wždy s Kotkowej przyczyny
 Niech że to sřprawi kto iny
 Bo tu nawięzřfły rozum znać
 Ktonie może mocą sprofća<ć>
²⁰ Iż wymyřli fortel iáki
 A toć řą rozumu znáki
 Ale kto mocą przemoże
 Iż fie obronić niemoże
 Tám też po rozumie máło
²⁵ Gdy fie co gdzie mocą řtáło
 Bo y woł gdy fie powáli
 Tedy řláby płot obáli

I ty

Rękopis

<s. 398> Przed fie go nieminę zli rafz ||
 <s. 399> A czegořz fie ti tu chwitařs
 A czo fobie to prziczitařs
 Zlie bi bilo o twej moczi
⁵ Gdi bis tam nimiał pomoczi
 Wierz mi kotku iz bis pliwal
 Tam kędis pierwei niebiwal

Koth

Witai mi to na profbaka
 Tak vlowicz nieboraka
¹⁰ Witai to na tim vgonicz
 Kto fie nie vmie obronicz
 Takczi o tim dawno mowią
 Yřz za wiechą dudki łowią
 Niewadzicz też i przez nogę
¹⁵ Kiedi wręcz sprofćacz nie mogę
 A wzdi zřkotkowej prziczini
 Niechze to sřprawi kto ini
 Bo tu nawięřřfi rozum znac
 Kto nie może mocą sprofćacz
²⁰ Yřz wimiřly fortel iaki
 A toć řą rozumu znaki
 Alie kto mocą przemoze
 Yřz fie obronicz nie może ||
 <s. 400> Tam też po rozumie malo
²⁵ Gdi fie czo gdzie mocą řtalo
 Bo i wol gdi fie powaly
 Tedi flabi płot obali

<k. B₁v> I ty że <du>fa<z> w fwey mocy
 W<...> nienábywař pomocy
 <A...>ćiem Lewku słychał
 Ześ fie też ty gdzieś kurá bał
⁵ A to ieřt řprořtna beřtia
 Niepoczeřnieyřř<.> <n>izli ia

Lew.

Spátrzay <...>dy pořtrářř <m..> nim
 To ogłádařř co ia vmiem
 To obaczyřř miły bráchu
¹⁰ Ze ty y Kur będziefř <w> <řt>ráchu
 Ale wieřř iáko to było
 Gdi fie o tym zámořilo
 Zmowili fie ći kuglarze
 Co to czytáią Herbarze
¹⁵ A kazáli ná to pyřřnie
 Iže to náležli w piřřmie
 Iže fie Lew Kurá boi
 Gdy go vyzrzy dziwy broy
 A iz to ma zřprzyrodzenia
²⁰ Lękać fie tego řtworzenia
 Pátrzay że tu mey zacnořci
 Co w tym vrořlo zazdrořci
 Wnet fie ich kilka zebráło
 Zać tey burdy było máło
²⁵ Ieden przed drugim vkrádáiąć
 Mnimáli bych ia był záiąć
 By tym řlawy nábywáli

Iže

Y ti ifz dufafs wfwei moczi
 Więcz nienabiwařř pomoczi
 Aliećciem ia liewku řlichal
 Zefz fie teřř ti gdzieř kura bal
⁵ A to ieřř zřprořtna beřtia
 Niepoczeřřnieiřřa nizli ia

Liew

Spatrzai kiedi przeřřtrzařř mię im
 To ogłádařř czo ia vmim
 To obaczyřř mili brachu
¹⁰ Ze ti i kur będziefř wfřrachu
 Alie wieřř iako to bilo
 Gdi fie o tim zamowilo
 Zmowili fie czy kuglarze
 Czo to* czitáią herbarze
¹⁵ A mowilř na to piřřnie
 Yze to naliezli wpiřřmie
 Yze fie liew kura boi ||
 <s. 401> Gdi go huurzi dziwi řtroi
 A iz to ma řřprzyrodzenia
²⁰ Lękacz fie tego řtworzenia
 Patrzaize tu mey zacnořczi
 Czo w tim vrořlo zazdrořczi
 Wnet fie ich kilka zebráło
 Zacz tey burdi bilo máło
²⁵ Yeden przed drugim vkradaiąć
 Mnimaly bich ia bil zaiąć
 Bi tim řlawi nabiwařř

* to – tu Korzeniowski.

<k. B₄> A iż fie nic niewfpinaią
 A zdrugiem i zrownywaia
 Bo im zufálffego znaia
 Tym nań więczfłā pieczā maia
⁵ Rzadko ma mieć wdzięczne gody
 Zewfłād nań wifłā przigody
 Bo y ná dąb piorun biie
 A brzokę iedno defcz zmyie
 A zawnżdy im kto zacnieyffly
¹⁰ Tym zywoť nieprzeffpiecznieyffly
 Bo wfflyfcy nań pieczā maia
 Choć z dálekā pogłādaia
 Wfflytko mufi z regeftru czynić
 Iuż fwobodā ftoi zá nic
¹⁵ Náflāchetnieyffly kleynotek
 Strácił to Lwik co ma Kotek
 Bo <to>* twoie krolowānie
 Siedzieć w tey klozie moy pānie
 A wfflyfcy o tobie rádzą
²⁰ Choćiać y ieść dofyć dādzą
 Byś nie wćiekl / á kto ćię miia
 Mowić toć ffpetna Bestia
 Abowiem z tych oczu iego
 Nie patrzy mu nic dobrego
²⁵ A wierzmi iż káżdā frogofć
 Káżdemu wynidzie ná złość
 A ták Lewku namileyffly
 Choćiam ia niepoczefnieyffly
 Aliebym

* <to> – dopisane wfpółczeſnie piórem w druku u góry pomiędzy wyrazami *Bo a twoie*, dwukropkiem zaznaczono miejsce, w którym powinien zostać dodany.

<s. 406> A iż fie nicz niewfpinaia
 A z drugiem i zrownawia
 Bo im zuchwalffego znaia
 Tim nan wiewtflā pieczā maia
⁵ Rzadko ma miecz wdzieczne' godi
 Zewfłād nan wifłā przigodi
 Bo i na dąb pioron biye
 A brzofkę iedno defcz zmiye
 A zawdi im kto zacnieyffli
¹⁰ Tim ziwot nieprzeffpiecznieiffi
 Bo wffifczy nan pieczā maia ||
 <s. 407> Chocz zdaliekā pogłādaia
 Wffitko mufi zregeftru czinic
 Iuż fwoboda ftoi za nicz
¹⁵ Nafliachetnieiffi klenotek
 Straczil to lwik czo ma kotek
 Bo twoie krolowanie
 Siedzicz wtei klozie moý panie
 A wffifczy o tobie radzą
²⁰ Chocziacz† i iecz doficz dadzą
 Bifz‡ nie vcziekl a kto czie miya
 Mowicz tocz ffpetna bestia
 Abowim zftich oczu iego
 Niepatrzy nicz dobrego
²⁵ A wierz mi ifz kazda frogofcz
 Kazdemu winidzie na zlofcz
 A tak lewku namileiffi
 Chocziām ia niepoczefnieiffi

* wdzieczne – *wdzięczne* Korzeniowski.

† Chocziacz – *Choczacz* Korzeniowski.

‡ Bifz – *Bis* Korzeniowski.

<k. B₄v> Alebym z tobą niemieniał
 Choćia byś mi wiele przydał
 I ty obaczyfz po fzkodzie
 Iż lepffā trocha w fwobodzie
⁵ Niżli wielki kofzt w niewoli
 O tym myfląc głowā boli
 Bo tym zacnym wffytko wādzi
 Co ludzie miewaiā rādzi
 A wffytko im nieprzyftoi
¹⁰ Co iedno dobrā myfl ftoi
 Mufl kázdy čás wważyć
 Iáko w ktory má co czynić
 A ták iuż ćię ták z tym żegnam
 Ia przy fwobodzie zoftawam,
¹⁵ A ty iuż ták pānie brāćie
 Ráčz krolowác tu w tey kracie.

Non bene pro toto
 Libertas venditur auro

CRACOVIAE
 Apud Hær: Marci
 Scharffenberger.

Alie bim ftobā niemieniał
 Chocziabis mi wielie* przidał
 Y ti obaczifz po flkodzie
 Yz lepffā trocha† wfwobodzie
⁵ Nizli wielki kofft wniewolÿ ||
 <s. 408> O tim miłiącz glowa bolÿ
 Bo tim zacnim wffitko wadzi
 Czo ludzie miewaiā radzi
 A wffitko im nieprzyftoy
¹⁰ Czo iedno dobrā miłł ftroÿ
 Mufl kazdi czas vwazicz¹⁵
 Iako w ktori ma czo czinicz
 A tak iufz dzie tak ftim zegnam
 Ia przy fwobodzie zoftawam
¹⁵ A ti iufz tak panie bracie
 Racz krolowacz tu w teÿ kracie

Non bene pro toto libertas venditur auro ||

* wielie – *wiele* Korzeniowski.

† trocha – *nocha* Korzeniowski.

Tabela: Odmianki tekstowe między drukiem a rękopisem

Druk			Rękopis		
karta	wers	treść	strona	wers	treść
k. B ₁	5	niemiał	399	5	nimiał
	18	nawięczffÿ		18	nawiętffli
k. B ₁ v	3	<A...>ćiem Lewku	400	3	Alieczyem ia liewku
	7	<m...> nim		7	mię im
	8	vmiem		8	vmim
	15	A kazáli		15	A mowilÿ
	18	Gdy go vyzrzy dziwy broy		18	Gdi go huurzi dziwi ftoi
k. B ₄	2	zrownywaia	406	2	zrownawaiā
	3	zufálffego		3	zuchwalffego
	4	więczffā		4	więtffā
	7	piorun		7	pioron
	8	brzozkę		8	brzozftkę
	9	zawždy		9	zawdi
	15	kleynotek		407	15
17	Bo <to> twoie	17	Bo twoie		

Różnice między tekstami: <A...>ćiem Lewku || *Alieciem ia liewku* (k. B_{1v}, w. 3), *A kazáli* || *A mowily* (k. B_{1v}, w. 15), *Gdy go vyrzy dziwy broy* || *Gdi go huirzi dziwi stroi* (k. B_{1v}, w. 18) i może *brzozkę* || *brzofkę* (k. B_{4r}, w. 8) trzeba uznać za poważne. Wyraźnie wskazują, iż mamy do czynienia z dwoma odmiennymi przekazami. Pozostałe różnice można potraktować łagodniej i złożyć na karb indywidualnych cech językowych i nieuwagi skryby spisującego kopiariusz Czartoryskich. Zauważmy też, że pominięcie słowa *ia* w jednym z wierszy w druku: <...>ćiem Lewku *słycał* (k. B_{1v}, w. 3) narusza ósmiosylabową budowę wersów. Z kolei na szczególną uwagę zasługuje poprawka dokonana w XVI w. piórem na k. B_{4r}, w. 17. Dopisane tam to daje prawidłową, ósmiozłogową budowę tego wersu (Bo <to> twoje krolowanie). Najpewniej jest to poprawka korektorska dokonana w drukarni. Jeśli do niej dodamy zagięcia papieru na tejże karcie, świadczące, że do druku wykorzystano nie najlepszy papier, to można przypuszczać, że mamy tu do czynienia z jakąś próbną odbitką arkuszy dialogu Reja (podobnie zresztą jak wszystkie chyba inne opisywane tu fragmenty druków odnalezionych w Gnieźnie).

Zatem najpewniej nie wydanie odnalezione w Gnieźnie było podstawą dla przepisywanego tekstu dialogu. Zresztą nie mogło być z innego powodu. Gnieźnieński *Kot ze lwem* nie jest opatrzony datą druku, ale na szczęście zawiera informację, z jakiej wyszedł oficyny: *Apud Haere: Marci Scharffenberger*. Drukarnia Dziedziców Marka Szarfenbergera działała w latach 1546-1564²⁵. W 1554 r. synowie Marka zostali nobilitowani przez Ferdynanda I, cesarza od 1558 r., i jak się powszechnie uważa, z tej racji przydali sobie do rodzowego nazwiska końcówkę „-er”²⁶. Nie jest to jednak do końca prawda, gdyż z jakichś powodów nazwiska w wersji Szarfenberger używali już rok wcześniej. Jako dowód wystarczy, że wymienimy tu dla przykładu choćby dwa druki z 1553 r.: *Algorithm To uest nauka liczby po polsku* [...] Bernarda Wojewódki z adresem: *Drukowano w Krakowie, u dziedziców Marka Szarfenbergera* (post 1 I) 1553 i *Ad inclytvm atqve potentissimum Sigismundvm Augustvm Sarmatiae Regem Carmen consolatorivm* Piotra Rojzjusza z adresem: *Cracoviae, Apud Hære: Marci Scharffenberger* (III 1553). Odnaleziony fragment jest więc częścią druku, który najwcześniej mógł się ukazać w 1553 r., tymczasem do kopiariusza, który ma układ ściśle (prawie

chronologiczny, *Kot ze lwem* trafił trzy lata wcześniej, i to z odmiankami tekstowymi. Oczywiście można przyjąć, że dialog Reja *długo już* krążył w odpisach, zanim w 1553 r. lub po tym roku został wydrukowany, ale nie wydaje to się prawdopodobne. W kopiariuszu, choć mało starannie pisanym, zachowano ściśle układ wersów taki jak w druku, tzn. na przemian jeden wers jest wysunięty, a drugi cofnięty, na końcu widnieje też maksyma: *Non bene pro toto Libertas venditur auro* (Wolność nie jest na sprzedaż nawet za wszystko złoto). Według Witczaka „przekaz Czartoryskich jest kopią sporządzoną – sądząc po pisowni i braku zwyczajowych tekstów towarzyszących – na podstawie także niedrukowanej”; dalej przytacza ślady potknięć pióra, które o tym miałyby świadczyć²⁷. Ślady te nie są przekonującym dowodem, choć co do pisowni zgoda – nie odpowiada w pełni obyczajom oficyn polskich połowy XVI w. Nie musi to jednak od razu oznaczać, że podstawą dla przepisywanego nie był druk, kopiując bowiem pośpiesznie, nie dbał przecież o wierne odwzorowanie drukowanego tekstu²⁸. Najprawdopodobniej istniało zatem jeszcze jedno wydanie dialogu, wcześniejsze niż to, o którym tu donosimy – wydane w 1550 r., może także w oficynie Dziedziców Marka Szarfenberga. Odnaleziony druk datujemy na ok. 1554 r. ze względu na podane tam nazwisko w formie Szarfenberger, choć trzeba zaznaczyć, że mogło ukazać się i później, o rok lub dwa. Musiało bowiem minąć trochę czasu, zanim je *aż* tak rozsprzedano, *że tylko już* w jednym egzemplarzu odnotowano tę edycję w spisie inwentarza spadkowego Piotra z Poznania z 1559 r.

27 T. Witczak, dz. cyt., s. 233. Przytoczmy jeszcze słusze słowa T. Witczaka: „Źródło o charakterze kopiariusza [Czartoryskich – J.Ł. i W.W.] zawiera teksty z lat 1548-1551, wciągnane doń najpewniej na bieżąco, a więc bliskie swym pierwopisom lub nawet autografom autorskim” (tamże, s. 252). Przyznajemy słuszość temu pogładowi, jednak wydaje się nam, że owe teksty kopiowane były z druków. Chodzi tu m.in. o dwa teksty przypisywane Rejowi: *Sacrę Reginalis Maiestatis Barbarae olim Reginae Poloniae Epitaphium Anno 1551°* i *Rzecz pospolita Polska chramiąc tuła sie po światu* [...] Anno 1549.

28 Przykładem niech będzie *Męka Pana Jezusowa* z rękopisu Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie, sygn. 183, k. 1-130. Tekst pochodzi najpewniej ze schyłku lat trzydziestych lub z początków lat czterdziestych XVI w. i jest odpisem prawie całej drugiej księgi z *Żywota Pana Jezu Krysta Baltazara Opeca*, z wersji, którą wydrukowali w Krakowie w 1522 r. Florian Ungler i Jan Sandecki nakładem Jana Hallera. Kopista, mając przed sobą drukowany egzemplarz *Żywota*, przepisał tekst, zmieniając gruntownie w nim pisownię i język (zob. *Męka Pana Jezusowa*, z szesnastowiecznego rękopisu Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie wydali M. Osiewicz, R. Wójcik i W. Wydra, Poznań 2015).

25 *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku*, t. 1: *Małopolska*, cz. 1: *Wiek XV-XVI*, red. A. Kawecka-Gryczowa, Wrocław 1983, s. 259-264.

26 Tamże, s. 234, 260; por. też np. *Encyklopedia wiedzy o książce*, Wrocław 1971, ssp. 2262.

CONSILIA

DN. NICOLAI
BOERII,

IVRECONSULTI CLARISSIMI,
ET IN CELEBRACSA.

CRO. BURDEGALENSIVM
SENATV PRÆSIDENTIS
dis grauis
ami.

Nunc primùm è tenebris, puluere, sitùque eruta, singulari studio, exactaq; diligentia, expolita, & in lucem edita.

Accesserunt & his luculenta Adnotationes ab ipsomet Autore, à nobis summa rerum Argumenta, Indexque plenissimus.

LUGDVNI,
Apud Michaëlem Parmenterium,

M. D. LIIII.

Cum priuilegio Regio.

Fot. 1. Karta tytułowa dzieła: Nicolaus Bohier, Consilia, Lyon, Michaelm Parmentarius, 1554, 2°, Archiwum Archidiecezjalne Gniezno, (dalej: AAGn.), sygn. BS 1909.

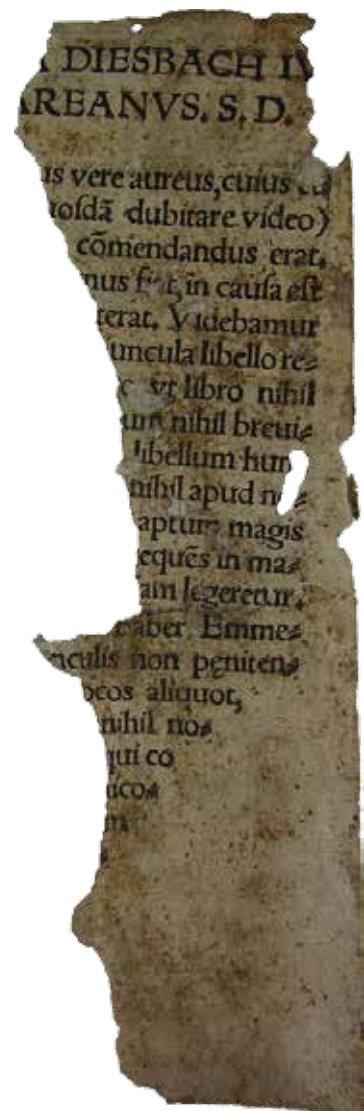
Fot. 2. Starodruk AAGn. BS 1909, górna okładzina przed konserwacją.

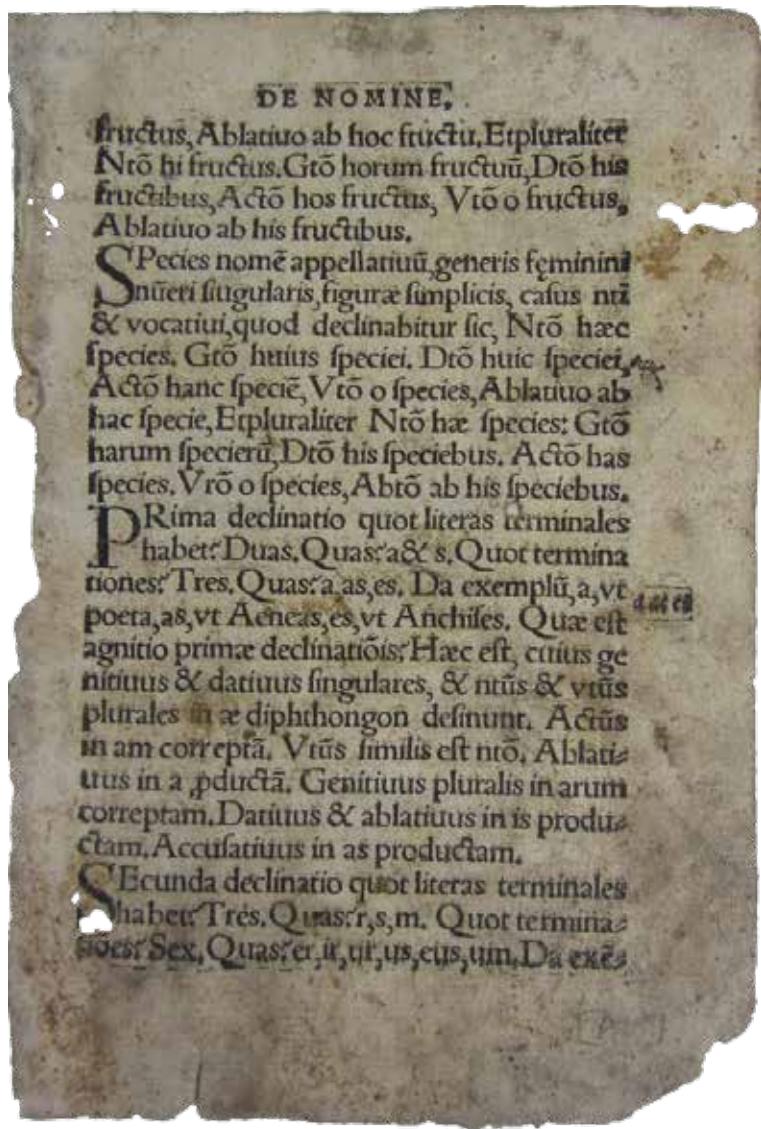
Fot. 3. Starodruk AAGn. BS 1909, dolna okładzina przed konserwacją; widoczna makulatura intrologatorska.

Fot. 4. Aelius Donatus, Methodvs Cvm Scholijs vtilissimis D. Henrici Glareani poetę laureati, [Kraków, Maciej Szarffenberg, 1531], 8°. Fragm. karty tytułowej, sygn. AAGn. PL 491 (dalej: Aelius Donatus, Methodus...).

Fot. 5. Aelius Donatus, Methodvs... . Fragm. karty tytułowej verso.

Fot. 6. Aelius Donatus, Methodvs... . Fragm. karty A₄.

Fot. 7. Aelius Donatus, Methodvs... . Fragm. karty A₄ verso.

...cedere q̄ intelligibilibus habebatur, q̄
...nomen asserens sine se stare oratione no posse, ex se q̄
...quidem digniore loci sibi asserens, artem resistens
...in consuetudine oratione potiores ceteris. Et uerba
...nes mero, orta est inter eos questio, cuius nam partes
...POSTQ̄ ab amide uentri facti est, satis cu uidebant om
...q̄ alissima Platum opacate exama adumbrabant.
...am, q̄ permine sine, cuius ripes undiq; uarias. Eage
...dis regibus in medio fluitis feruere scius placiditas
...re mille q̄ feruere. Conantibus uaq; aliquid
...ad esse, q̄m per se, quado ignarus non sit eos impet
...nq̄m sine. Et soluta ferunt, ab amicis citi cauens
...in, quod uentandi libido non soluat. Q̄m adpropriet. Dico
...res, ut sciam omnes, nulla esse tam arduu amoris uincu
...pene cuncterunt. Resertant auti quo nam pacto gesta su
...est propria regna, q̄ tam nobile grammatice imperit
...vra dominantu libidine, tanq̄ si uisus tam astio as
...tas, in cas impudat uisus. Regē inuicem, ut inmoder
...le. Tanta amonori conuentione, unius conuul ebres
...quid enim no faciat unu, q̄ inmoderatus sumptu epu
...bus, q̄ in expectatis b̄llorū uisibus inuoluerunt
...ta inter eos ex parua causa diffusione, cuncta inuul
...cederet, factiq; propter artem successu, accidit ut or
...q̄m concordia, cum grammatice totius res optime pre
...nis, ut bes capias dicere consueuerat. IN hac igitur Re
...pote, et Pyrrhus, Thales a Corica oratione, qua a se or
...Omnia conficit oratio, que possibile ferre uisitare non
...bent ualeat extorquere. Unde est illud Euripidis

...licet
...in sui admiratione tradit, tum a suis ipsi quocund
...cum mortales omnes (modo recte adp̄t) extorci
...posarum uisus, ante est auctoritatis q̄m
...ebertius ornata uerum figuris, ac figuris raris
...brus, que inuicem aduicem comp̄ta florū colu
...præstant. guntur oratione, praeclaris, nihil dignis,
...Orationis ne audire. Nihil autem in omni grammatice
...disputa, multa dissensio, nulla deniq; uisum
...amo et po ex qua uisus, imperi uel omni consistit, nullu
...Reges duo mil regnare conuordia, ut in consuetudine oratione
...potestum uota inuicem, qui distans temporibus tanta se
...Græcū. In f. omne, q̄ pro. quide amo, posterior uero
...mch h̄ bet, qui in ea imperi potestum Reges uer
...cia h̄c itaq; licet unica su, q̄ in. q̄m
...laudabilem uita callis sentia demonstrat
...Tand̄ exie ro, q̄ uita sancti postis, tanq̄ exco d̄p̄to
...tis in hominibus maximo ad uisum su
...dum florere ḡstari uerū p̄recohis, ut uis
...ma excoere, ibiq; edocti, atq; inuicem
...scripta, uel aliena cetera monumeta, inuicem su
...p̄recoere. Ibi Græci omnes, Latiniq; quos uel propria
...sca sublimiores regiones sedare ualeat, q̄ excohis
...Faller̄. Pa. r̄. Cecropie Manue artes erudit, p̄recohis pos
...ad ista d̄p̄. ad ipsa usq; regū palatia incolunt p̄recohis
...adulti q̄ p̄recohis h̄ud facile disciplina recipiunt
...di p̄recohis dirigere, qui tenentur. etatis adulescentes (na
...libus uerarios) quos p̄recohis noceat in omnes ma
...aliti genis, q̄ inuicem bono p̄recohis queat, ex su

Aeneas in poetas

mibi principales partes tribuantur? sed & me solum,
qui inter Verba principatū teneo, sine alterius adminis
culo oratione perfecta, cum uoluerō facere, posse, nemo
permittitur dubitare, quid ergo blatus, & quod ille ait
tuas proiectis ampullas, & sexquipedalia uerba? quis
uero es tu? qualis uel aut quantus? qui hæc iactas, qui tū
al. e. reboas, qui eosq; inflatus incedis, ut periculum sit
ne medius dirumpare, NOMinum iniquitas Rex sum, sed
quod tibi est nomen? Poeta respondes, quid autem aliud
est Poeta, q̄ nugigerulus, nugiuendulus, fabularum inu
uentor, seclerū magister, loquax, nugax, mendax, ebrius,
& fatuus? qui uera inuerras, falsa ingeras, te ex. q; or
bcm garrulitate inficias & perturbes, qui loquacitate
tua tantā tibi apud imperitū, uulgus, auctoritate usur
p̄. ut eū clarissima Verborū proge, de dignitas
ma. disseptare. Quid ex te habent, unde ad uis
tutem incitatio? adolescentiores. nos stulte satis, erus
diendos parentes eorū tibi tradidit, nisi adulterū Iouē
Zelocipā. Iunonē, meretricem Venerē, Mœchum Mar
ten. q̄ tua sapientie præclara cōmēta, qui cum
plus iusto aliquantulū biberis tanq̄ deo non mero ples
nus ad instar laruati, ceritiq; cœlū terrę, terram cœlo
uideas permiscere. AD hæc ira no. uentore excans
descens Rex Poet̄, ignominiaq; ac. eam. se pros
bra ferre non. ns. O improbū inquit capus, talia de
nobis temerario. re dicere p̄sump. e. simulq; arres
p̄. u. poculum in illū saribundus in. esset, ni ex circū
stantibus, quidam apprehens. eius dextrā, ab icū dis
uer. esset.

Poeta re
suscitatio in
Verbum.

GRAMMA

TICAE OPVS NOVVM MI
ra quadam arte, & compendiosa excelsum
Quo Regum Nominis & Verbi,
ingens Bellum, ex contentione
principatus in oratione,
describitur.

ADRIANVS VVOLFHARDVS
Transylvanus. . . Lecto. em

Cadmm ferunt quondam intulisse literas
Graijsq; Phœnices uolunt q̄ plurimi
Vocum parentes, ast suum Mosen magis
Alij, parum refert, tamen si quis minus
Vel hanc Grammaticen & intellexerit,
Gryppos & illius medullam spreuerit,
Que sola pandit pallados conclaua,
Quapropter Andree subinde perlegas
Frugi hoc opus Lector rogo breuissimum,
Dices, scio percam mihi si non placeat.

Fot. 8. Guarna Andrea, Grammaticae Opus Novum, [Kraków, Hieronim Wietor, 1534], 8°. Karty: A₁ (tytułowa), A₂ verso, A₃, A₄ verso, sygn. AAGn. PL 498

Item si spongia, vel lana bombice, in
 tingit in hoc oleo, & in paxide rosa
 nata, de ligno iuniperi, raris appli-
 cetur, mirabiliter confortat cerebrum, &
 cor, ita ut venenatus aer, non possit
 ipsum ledere.
 Contra pestilentia cum calore.
 Si horrida febris pestilencia homine,
 magis calore, & eruptione apostema-
 tu, ac buboni, iustetur, correptus, cele-
 ritur, & aut 3 huius olei, in aqua enu-
 vel rosari, bibere debet, & postquam bi-
 bic, calidis pulueribus, se contere,
 ac apostema pestilentia, extrinsecus,
 cum hoc oleo, iungere. Et sic hoc oleo,
 quod super apostema iunctum est, ad
 extra trahit, dissipat, & consumit venes
 nu, & id quod in aquis ibidem est,
 oleo a corde, quod fons est vite,
 & quod omnium primu tempore pesti-
 lecia, per aridum, a malo aere in hunc
 quod

tute sua, calculu in homine, mollificat,
 & paruū facit, & in arenā resolvit, qui
 t inde per vias vrinales, sine dolore, &
 leuoe, exit. Id ego in multis, & in cor-
 pore meo expertus sum.
 Item huius olei 4 vel 5 gutte, in aqua
 distillata, petrosili, bibite, et circa lum-
 bos, & circa umbilicu, iuxta prunas,
 vel in loco calido, inuncta, pariter cal-
 entium frangunt, & curant

Contra Podagra, Artericā, Scia-
 ticā, & emortua membra.
 Penetrat etiā, & pertransit omnē carnē,
 venas, & ossa, et omnia vulnera sanat,
 Prodest arefcentibus, & emortuis me-
 bris, quæ per podagram, artericā, scia-
 ticā, paralysim destructa sunt, illa res-
 taurat.
 Contra stomachi indigestionē.
 Prodest Stomachi indigestionibus,
 propter quod des regmatis, digerere nō
 potentis cibum, a quo cibo indegesto
 vapores

Primo, Resoluit, et consumit, hoc oleo,
 omnem malū, & venenosum aerē, in
 corpore humano existentē, & quod ma-
 los humores, sanguinis, cholere, hegma-
 tis, meli, holiæ, & illos nō sunt pure-
 scere, ac per hoc, cor, & spiritus vitales,
 ab omni sincope, & venenitate, pra-
 munitur, & preseruat.
 Item huius olei gutta, diluendo, in cali-
 do iure, vel brodio bibita, vel a pran-
 dio, et a cena, in vino, secundu reponis,
 ac coplexionis & in hunc, ratione
 in aqua distillata, enu, & mellis
 Item

DE OLEVM GRANIS IUNIPERI CALI-
 DE EST, & sicce natura, in tertio
 gradu, & propria illius vir-
 tus est, resoluerē &
 consumere.

OLEVM IV.
NIPERI QVA RATIONE
 omnibus ferē humani corporis egritu-
 dinibus medeatur, a docto quodā
 medico conscriptum, & ex
 germanico in latinū ser-
 monē versum.

Fot. 9. Stratander Steinensis Christophorus [tłumacz], Olevm Ivniperi, [Kraków, Hieronim Wietor, po 23 II 1545], 8o. Karty: A₁ (tytułowa), A₃ (właściwe A₂ verso), A₃, A₄ verso, sygn. AAGn. PL 496 (dalej: Olevm Ivniperi...)

quod tandem febres pestilenciales, in toto
 corpore excitat. Omne venere
 hic, ut illi nocere non possit. Id in multis
 pestilencia laborantibus, quos per de gra
 tiam, hoc oleo sanitati restituit, exper
 tus sum.
 Contra Pestilentia cum horrore.
 Si aut, mortifera hec febris pestilencis,
 cum magno frigore, & horrore, & eru
 ptione apostematum, hominem invaserit,
 inhiatus subito debet, olei huius & cu
 aqua mellis, vel boraginis, in vino,
 bibere, & extrinsecus, sup. aposita, in
 ungere, & pulmentibus molliter se co
 regere, Id contra venientiu pestilencie pra
 sentissimum est remedium.
 Item hoc olei sanat omnes morbos q
 homine invadunt, si expectantur, & cu
 bono regimine, fuerit acceptus. Id qd
 multi veteres medici, tam graeci, qua
 arabes, & Christiani, qua Saraceni
 suis scriptis testantur.
 Con

CLARISSIMO VIRO DOMI
NO DOCT. IACOBO REVERENDISSIMI
 in Christo patris, & domini, D. PETRI Gam
 rati, Archiepiscopi Gnesnensis, & Episcopi
 Cracoviensis, Phisico solertissimo.
 Magister Christophorus Stey
 nensis, felicitate.

Cum nuper, in aula Reverendissimi patris, &
 Domini, D. PETRI GAMRATI, Archiepiscopi
 Gnesnensis, & Episcopi Cracoviensis, Mecenas, & patro
 ni, ut tibi ita studiosorum omnium, benignissimi, sic a te
 tractaret, ut hoc decennali exilio, quo post intercepta
 Cassoniam, per diversas regiones, sum uagatus, me uix
 pari humanitate, tractatum putem, domum reuersus, illico
 cogitare cepi, qua nam ratione, Exoellentiae tuae, aliqua sal
 tem animi mei gratitudinem, ostendere posse. Venit tum
 forte fortuna, in manus meas, libellus, res medicas conti
 nens, nempe vires, & uirtutes Olei, uel quintae essentiae
 Iuniperorum. Eum, cum huius incliti regni hominibus, pro
 desse posse, putarem, & uiderem, germanice scriptum, ope
 re precium me facturum putavi, si hunc, in latinum sermonem,
 uerterem. & cum censura tuae subijcerem, ut tu acri iu
 dicio, quod tibi longo studio, & uarijs experimentis co
 parasti, hunc uel aboleres, uel huic regno legendum ex
 hiberes, non quod putarem, te illo indigere, cum satis mihi
 cognitum sit, te ex Hippocrate, & huius interprete Ga
 leno, Accio, Paulo, tibi eam medendi facultatem parasse,
 quae &

Contra dolores Cordis.
 Supramodum prodest, hoc oleo, regio
 nes cordis, extrinsecus, supra sinistra
 papillam, inungere, quae penetrat penitus,
 cutem, artem, & ossa, ac venas, & dat vi
 res, cordi, & ab eo depellit, omne vene
 num, Et sic omnem syncopim cordis, cere
 bri, stomachi, quae venit ab infecto aere,
 & opilationem venarum depellit, &
 spiritus vitales refocillat.

Contra Febres in genere.
 Hoc oleum, curat omnes febres, quae
 nomine nominentur, si 4 vel 5 gutte in
 vino, vel secundum exigentiam febris, &
 complexionis, in aqua distillata, mane &
 vesperi bibantur, vel extrinsecus sto
 macho superliniantur.

Contra Calculum renum, & vesicae.
 Hoc oleum purgat, et purificat renes,
 frangit, & consumit mirabiliter omnem
 calculum, & facile recedit, nam, &
 stranguriam oppilationem aperit, vit

PK 436

Presens	1. em.	es	et	emus	etis	ent
Imperfe	rem	res	ret	remus	retis	rent
Plusq̄p	eram	eras	erat	eramus	eratis	erāt
Indic	eram	erās	erat	erāmus	erātis	erāt
Imperfe	eram	erās	erat	erāmus	erātis	erāt
Plusq̄p	eram	erās	erat	erāmus	erātis	erāt
Presens	1. em.	es	et	emus	etis	ent
Imperfe	rem	res	ret	remus	retis	rent
Plusq̄p	eram	eras	erat	eramus	eratis	erāt
Indic	eram	erās	erat	erāmus	erātis	erāt
Imperfe	eram	erās	erat	erāmus	erātis	erāt
Plusq̄p	eram	erās	erat	erāmus	erātis	erāt
Presens	1. em.	es	et	emus	etis	ent
Imperfe	rem	res	ret	remus	retis	rent
Plusq̄p	eram	eras	erat	eramus	eratis	erāt
Indic	eram	erās	erat	erāmus	erātis	erāt
Imperfe	eram	erās	erat	erāmus	erātis	erāt
Plusq̄p	eram	erās	erat	erāmus	erātis	erāt

SINGULARIS. PLURALIS.

GENERALIS FAMILIA CONIUGATI

EXEMPLA SINGULARIUM CONIUGATIONUM in o indicatiuis. SINGULARIS. PLURALIS.

	Ego	Tu.	ille.	Nos.	Vos.	illi.
Am	o	as	at	amus	atis	ant
Doce	eo	es	et	emus	etis	ent
Presens Leg	o	is	it	imus	itis	unt.
Audi	o	is	it	imus	itis	unt.
Fer	o	s	t	imus	tis	unt.
Am						
Doce						
Imperfe	bam	bas	bat	bamus	batis	bant
Leg						
ndie						
Fere						
Am						
Docu						
Perfec. Leg	i	isti	it	imus	istis	erūt
Audiu						uel
Tul						ere
Am						
Docu						
Plusq̄p. Leg	erā	eras	erat	eramus	eratis	erāt
Audiu						
Tul.						
Am	bo	bis	bit	bimus	bitis	bunt.
Docu						
Leg						
Futu. Audi	am	es	et	emus	etis	ent
Fer						

non geminant in compositis, ut *longo, longo, longi*. Attin-
tem praeferita primam geminantia in simplicibus, ca-
bus, ut *confundo, confundi*. *Fundo, fundi*.
praeferita compositorum praeferunt, sunt similia suis sun-
tur, ut *seruofco, seruibai, a serueo*.
Mediativa uerba praeferunt suorum primitiuorum uer-
ba, ut *seruofco, seruibai, a serueo*.

DE P. ET ERITIS RE-

que autem *re* in *re* desunt.
Et *re* personalia quidem uocis semper in *re*, *re*, *re*.
re formantur, ut in personibus formari solent.
temporibus. Ceterorum autem imperfonalium tempora
batur, bibebantur. Sic etiam decem in ceteris modis *re*
ro passiuorum uocis admittunt, ut *bibuntur, bibentur, bibe-*
Verba quaedam neutra in tertis personis, utroq; nomen
Amant, *amant*.

per profecti possunt, ut *audiu, audi-*
in autem temporibus ab eis descendunt, ut *re*, *re*, *re*.
Omnia praeferita in *re*, quaedam personae praeferita
Futuorum Subiunctiu
Infinitiu
Subiunctiu
Formatur a prae
Plusq̄pfectiu
Optatiu
Formatur a prae
Formatur a prae
Præteritum perfectum subiunctiu
Præteritum uerbi, *am, rem, ro, re, credi-*

LIBER PRIMVS.

DE VERBO.

VERBUM est pars orationis cum tempore et persona agere, pati, aut neutrum significans.

Personale, quod utroq; numero, tribus per-
sonis inflectitur, ut *amo*,
Impersonale, quod tantum in tertis personis
singulariter coniugatur, ut *Piget*.
Anomalum, quod personarum regular non
sequitur, ut *Fero*.
Defectiuum, quod uel modis uel temporibus
et personis deficit, ut *iniquid*.

Accidentia uerbi sunt septem Forma, Genus, modus, Tē-
pus, Persona, Numerus, et Figura.

Primitiue, quae non descendunt ab alijs, ut
lego.
Mediativae, quae formantur a secunda per-
sona praesentis indicatiui addēdo *co*, ut *tepesco*.
Frequentatiuae, quae formantur ab extremo
supino, mutando *u* in *o*, ut *dicō*.
Desideratiuae, quae ad extremum supinum
adunt *rio*, ut *Esurio*.
Diminutiuae: quae desinunt in *lo*, ut *Can-
tillo*.

DE GENERE.

Genera uerborū sunt quinq; { Actiuum. Deponens.
Passiuum. Communis.
Neutrum.

E actiuū

Fot. 11. Honterus Johannes, [De grammatica libri duo], [Kraków, Maciej lub Hieronim Szarffenberg?, ok. 1550?], 8o. Karty: E₁, E₂ verso, E₃, E₄ verso, sygn. AAGn. PL 499 (dalej: Honterus Johannes, [De Grammatica libri duo]).

DE CARMINIBVS.
 Quando vero post quartum versum sit priorum
 repetitio, Trisphopon vocatur: ut e subiectis exemplis
 claris patet.

MONOCOLON.
 Accenas atavis edite regibus.
 O presidium dulce decus meum.

DICOLON DISTROPHON.
 Beatus ille qui proci negotiis.
 Ut prisca gens mortuorum.

DICOLON TETRASSTROPHON.
 Scribis natio fortis hostium.
 Victor, meonj carminis alite.

TRICOLON TETRASSTROPHON.
 Quam rem cumq; ferrox nauibus aut equis.
 Milles te duce gesserit.

SYLLABARUM CONSTITUTIO.
 Vides ut alta stet nive candidum.
 Sorde, nec iam sustineant onus.
 Sylue laborantes, geluq;
 Flumina consistunt arcto.

LIBER SECVNDVS
 sine persone nullus interlocutor. Cuius species sunt tres.
 Angelice, qua sententia scribuntur. Historice, qua nar-
 rationes & generalis componuntur. Didascalice, qua
 comprehenduntur Philosophia, Astrologia, & his similia.
 Comune vel mixtum, est in quo poeta ipse loquitur.
 persone loquentes introducuntur. Cuius species sunt tres.
 Metro accedunt, Nomen, Compositio, Casus, Deposito,
 & Scansio.
NOMEN est quod accipit carmina, ut
 ribus, ut Pindaricum, Alcaicum, Silesi-
 m, Amaraecium, Hippocraticum, Archilo-
 chicum, Asclepiadicum, Ellicium, Phallicum & Soa-
 tadicum. Vel a pede praedominante: ut Iambicum, Tro-
 chaicum, Spondaicum, Dactylicum, Anapesticum, Cho-
 rambicum. Vel a numero pe-
 trimetrum, Trimeterum, Tetrameterum,
 Hexameterum. Vel a metri notandum
 nibus Iambicis, trochaicis,
 uno reputantur, in ceteris autem singuli.
COMPOSITIO, est cum ex
 neribus versus componitur. Monocolon q;
 tur quod uno genere carminum constat. Quod aut duo
 bus generibus constat, Dicolon. Quod tribus, Tricolon ap-
 pellatur. &c. Præterea est post duo carmina diuersos
 ram generum sit recessio ad primum, dicitur Distros-

LIBER SECVNDVS

NOMINA PEDVM.

Pyrrhichius.	UU	Deus.
Spondeus.	--	Audax.
Iambus.	U-	Dies.
Trocheus.	-U	Hector.
Dactylus.	--U	Optimus.
Anapestus.	UU-	Patiens.
Tribrachus.	UUU	Dominus.
Molossus.	---	Aeneas.
Amphibrachus.	U-U	Beatus.
Amphimacerus.	-U-	Castitas.
Bacchius.	U--	Egestas.
Antibacchius.	--U	Fortuna.
Proceleusmaticus.	UUUU	Relegere.
Dispondeus.	----	Oratores.
Dijambus.	U-U-	Amœnitas.
Durocheus.	--UU-	Cantilena.
Antipastus.	U--U	Alexander.
Choriambus.	-U-U-	Virginitas.

QUANTITAS syllabarum cognosci potest, Postide,
 Diphthongo, Vocali ante uocalem, Deriuatione, Incre-
 mento, Regula, & exemplo.
POSITIO, est quando post uocalem sequuntur duæ plu-
 resue consonantes, aut dupla: ut Nestor, Ajax. Omnes

DE FIGVRI

κατάφορος, est necessaria similium proprijs abusus:
 ut Piscina in qua lauamus, nec insunt pisces.
μετάληψις, est cum ex uno significato per præcedentia
 aliud colligitur: ut Speluncis abdidit atris, id est tenebro-
 sis, & per hoc profundis.
μετανομία, est transmutatio continentis pro contentos
 inuentoris pro inuentis, efficientis pro effectu, ut contra,
 ut Cælo gratissimus annus, pro cælestibus.
συνηλόχη, est cum ponitur pars pro toto, unum pro plu-
 ribus, aut contra: ut Mucronem pro gladio.
ἀντονομία, est dictionis generalis pro speciali positio:
 ut Poeta pro Virgilio.
ὀνοματομία, est dictionis au-standum sonum effectio:
 ut Murmur apum, clangorq; tubarum.
ἐπίθετος, est appositio dictionis cum proprio nomine: ut
 Contemptor deum Mezentius.
ὑπερφρασία, cum circuitu uerborum quippiam describitur
 minus: ut Troiani belli scriptorem, Homerum uocamus.
ὑπερβολή, est dictio fidem excedens: ut fluctusq; ad sy-
 dera tollit.
ἑμπαρής, est sermo altiore præbens intellectum: ut Hie-
 ur hic est, tibi quem promitti sæpius audis.
ὑπερβατόν, est transgressio quedam uerborum ordinem
 turbans. Species sunt quinque.
ἀναστροφή, uerborum ordo præposterus: ut Italiana
 contra.
ὀμοίωσις ἢ διάνοσις, est unius dictionis in duas diuisio

Fot. 13. Honterus Johannes, [De grammatica libri duo]. Karty: K₁, K₂ verso, K₃, K₄ verso.

POEITICA est fide uerbaq; narratio congrua
cui rhythmo uel pede composita metrice
ad utilitatem uoluptatemp; accommodata
quidam ars ipsa dicitur poema pars operis: ut Andria
Poeta autem corpus totius operis efficit: ut Aeneis.
Eubius est pedum tempus: ut iunctura cum leuante sit
ne modo.
Actu uero est pedum iunctura numero modiq; finita
res est sublatio ac positio duarum plurimue syllabarum
cuius comprehensa accidunt ei arsis, thesis, numerus syllaba
barum tempus, resolutio, figura, metrum
Poematis tria sunt genera. Aetuum uel imitatum, id est
in quo personae agunt solae sine illa poete metrorum
ut sunt Tragedia, Comedia, Eius genera sunt, Trage
dia, comica, satyrica, & mimica.
Enarratum uel enunciatum, in quo poeta ipse loquitur

DE RATIONE CARMINVM.

FINIS SCHEMATVM.

DE CARMINIBVS
Qualis apes est hanc noua persifera uita.
Exerceat sub sole labor. &c.
Baga Ad rita, est exemplum fortantis aut dehortantis
Antenor potuit medijs clapsus Achillis.
Illucos peccare sinis.

LIBER SECVNDVS

ANTHROPOLOGIA, est diuersa sententia interpositio: ut Titus
dum redeo (breuis est uia) pasce capellas.
ANTHROPOLOGIA, est obscura uerborum confusio: ut Saxa non
cant Itali medijs que insuetibus aras.
ANTHROPOLOGIA, cu posteriori ut quod prius dicitur: ut Et Ce
rerem torcere parant, & frangere saxo.
ANTHROPOLOGIA, est que aliud uerbo aliud sensu ostendit.
Species eius sunt septem.
ANTHROPOLOGIA, per contrarium ostendit quod dicit: ut Scilicet
is superis labor est.
ANTHROPOLOGIA, est dictio diuersitatem rei denotans: ut Pars
ce, quia nemini parca
ANTHROPOLOGIA, est sententia subobscurior: ut Dimidium plus toto.
ANTHROPOLOGIA, est accommodatum rebus temporibusq; pro
bium: ut flamma fumo proxima est.
ANTHROPOLOGIA, est hostilis derisio: ut Refers ergo haec, &
nuncius ibis Pelide genitori.
ANTHROPOLOGIA, est sermo faceta urbanitate politus: ut Iungat
uulpes, & mulgeat hircos.
ANTHROPOLOGIA, est quo dura dictu gratius proferuntur:
ut Bona uerba queso.
ANTHROPOLOGIA, est cum ignotum per similitudinem alicuius no
ti demonstratur. Species eius sunt.
ANTHROPOLOGIA, est personarum inter se coparatio: ut Omnia Mer
curio similis nocemq; coloremq;
ANTHROPOLOGIA, est rerum genere similium comparatio: ut

LIBER SECVNDVS
SECTIO huc cessura, est uerba syllaba dictio, post que
uis pedem absolutum, sunt autem tres.
REVENIENS, est uel semiquantaria, quando post duos prio
res pedes syllaba relinquuntur dictionem terminans: ut
In noua serc amimus.
BRANCHIENS, id est semisepicentaria. Cum post tres pes
des relinquuntur syllaba terminans partem orationis: ut
Quid facit ut letis segetes.
CATALECTICON, sive trochaeica, quando post duos priores
pedes manet Trochaeus terminans dictionem: ut
Nil non spernere rere.
REPOSITIO, est qua cognoscimus picium ne sit me
trum an abundet, an minuat aliquam syllaba.
Species eius sunt quatuor. Catalectica, est quando uersus
decima syllaba.
Hypercatalectica, cum una syllaba uel plenus pes decet.
Acatalectica, cum nec superest, nec decet quicq;
CANISIO, est legitima metri in singulos pedes distina
tio ac amensio. Accidunt ei trochaei, iambici, Colloio,
Pedes, & quantitas syllabarum.
ZINERPHINZIE, est cum duae uocales nulla inter
ueniente consona, pro una recipiuntur, quod grecis est
peculiaris: ut oi βοραγοει κωραγοει βοει, & ογε
οτω αρα ο κ κ π τ σ. Item Ετρεψ, cum in uocibus
lami.

DE CARMINIBVS.

COLLUSIO, sit cum ultima syllaba precedentis dictio
nis propter inuicalem uocalem sequentis expungitur. Spe
cies habet duas, Συλλαβοφω, cum uocalis in fine pre
cedentis dictionis, propter inuicalem sequentis eliditur.
Εκβλησιμ, quando m cum sua uocali in fine prioris di
ctionis, propter uocalem in principio sequentis positam
absorbetur: ut Necdum etiam cause irarum. &c.
Similiter etiam s apud ueteres subtrahetur: ut Tum la
terali dolor certissimus nuncius mortis. Interdum tamen
prioris dictionis uocalis in fine, ob aliam sequentem non
eliditur, praesertim in caesura: ut Et succus pecori & lac
subducitur agnis. Interdum fit breuis: que alioqui fuerat
longa: ut Insule Ionio in magno. Fit etiam latinis in fine
carminis Hypercatalectici collisio: ut Aut dulcis musta
uulcano decoquit humorem. Aut folijs undam tepidi des
spumat aheni. Graeci pro arbitrio uocales & diphthongos
breues uel retinent uel expungunt. Elisionem autem
semper nota, apostropho: ut βούλομ, ἐγώλαομ, σόομ
ἐμμενα, ἢ ἢ πολέομ, &c.
PES, est syllabarum constitutio.

FINIS.

Fot. 14. Honterus Johannes, [De grammatica libri duo]. Karty: K, verso, K₂, K₃ verso, K₄.

BASSVS

FERIA QVARTA MAGNA

ui dua dñā gen. tiū: p̄nceps puintiarum facta est
sub tributo. BETH Plorās plorauit in nocte, & lachrimæ eius in
maxillis eius, nō est qui cōsoletur eā ex omnibus charis eius.
Omnes amici eius si euerūt e am, & facti sunt ei inimi ei.

Fot. 19. Waclaw z Szamotuł, [Quatuor parium vocum, lamentationes Hieremie prophetæ, tempore Quadragesimali...]. Bassvs, [Kraków, Łazarz Andrysowic, 1553?], 4o podł. Karty: tytułowa i karta przeciwna sygnowana bb verso – błędnie umieszczona w składzie, sygn. AAGn. PL 489, (dalej: Waclaw z Szamotuł, [Quatuor parium vocum, lamentationes Hieremie prophetæ]. Bassvs).

his ad omnia desiderabi liare in qua uidit gressus igris

Mannum suam mihi he

ma erectus est. IOD. mi mi

confolato rem. Vide Dne adhesionem me am adhesionem mea Quo

FERIA QVARTA MAGNA

LAMENTATIONES.

Post 5

tis tribulantis, VAV. Et egressus

est ij à filia sion omnis decor e ius sunt principes e

ius uelut arie tes nõ inuenientes pas cua. Et abierunt ij

absq; fortitudine ij ante faciem sub sequētis. ij

bb

Fot. 20. Waclaw z Szamotuł, [Quatuor parium uocum, lamentationes Hieremiae prophetae]. Bassvs. Karty: tytułowa verso – z niewłaściwie umieszczonym tekstem i nutami, k. bb – błędnie umieszczona w składzie.

Handwritten text in a Gothic script, likely a religious or philosophical treatise, written in a medieval hand. The text is arranged in a single column and is partially obscured by a large white tear on the right side of the page.

Handwritten text in a Gothic script, likely a religious or philosophical treatise, written in a medieval hand. The text is arranged in a single column and is partially obscured by a large white tear on the left side of the page.

Krotkie wpra

wyenyne a nauka / ktorym sye sposo-
bem czlowyef krzeschyanski w mod-
litwyne sprawowac / cwioczyc / a wydzic
ma: Bernardyna Ochina Genes-
kwygo / s lacinskiyeg. wykyla na
possej przylozona.

Fot. 21. Ochino Bernardino, Krotkie wpra wyenyne a nauka, ktorym sye sposobem czlowyef krzeschyanski w modlitwyne sprawowac, [Krakow, Lazarz Andryswic], [ok. 1550-1555], 8o. Karty: A₁, A₂ verso, A₃, A₆ verso, sygn. AAGn. PL 493 (dalej: Ochino Bernardino, Krotkie wpra wyenyne).

Ale bym z toba niemieniał
 Choćia byś mi wiele przydał
 I ty obaczył po skodycie
 Iż lepsza trocha w swobodzie
 Niżli wielki koszt w niewoli
 O tym myślać głowa boli
 Do tym za czym w wszystko wadzi
 Co ludzkie niewola radzi
 A wszystko im nieprzyjstoi
 Co iedno dobra myśl stroi
 Musi każdy czas uważyc
 Jako w teory ma co czynic
 A tak iż cie tak z tym zegniam
 Na przy swobodzie zostawiam
 A ty iż tak panie bracie
 Nacz krolować tu w tey fracie
 Non bene pro toto
 Libertas venditur auro

Przed sie go niemieniał
 Iż goz siety tu zbywał
 A co sobie tu przyczytał
 Iż by było o twej mocy
 Gdy byś tam niemiał pomocy
 Wierzył kto byś pływiał
 Tam byś pierwej niebywał
 Koch.

Witaj mi to na prosta
 Tak ołowić nieboraka
 Witaj mi tym wgonić
 Kto si. nicumie obronić
 Tak ci o tym dawno mowia
 Iż za wiecha dudki lowia
 Niewadzić też y przez noge
 Kiedy wrecz sprostać niemoga
 A widsz kolkowey przyczyny
 Niech że to sprawi kto iży
 Do tu nawieczszy rozum zna
 Kto wie moze moca sprostać
 Iż wymysli fortel taki
 A toć sa rozumy znaki
 Ale kto moca przemoze
 Iż sie obronić niemoga
 Tam też po rozumie mało
 Gdy sie co gdzie moca stało
 Do y wolady sie powali
 Tedy słaby plot obali

B 39

Fot. 23. Rej, Mikołaj, [Kot ze lwem rozprawia o swobodzie a o niewoli], Cracoviae, Apud Haere[des] Marci Scharffenberger, [ca 1554], 8o. Karty: B₄ verso, B₁, sygn. AAGn. PL 488 (dalej, Rej, Mikołaj, [Kot ze Lwem]).

I ty że... w swej mocy
 W... nabywasz pomocy
 ...iera Lewku slychal
 Jes sie tej ty gdzieś kura bal
 A to jest sprostna bestia
 Niepoczestniejszy uziłia
 Lew.
 Spatrzaj dy postrasz r... nim
 Zo ogiadaś co ia vmiem
 Zo obaczył miły brachu
 Ze ty y kur bedziesz... brachu
 Ale wieś iako to bylo
 Gdy sie o tym zamowilo
 Zmowili sie ci kuglarze
 Co to czytaia Herbarze
 A kazali na to pssnie
 Ize to nalezli w pismie
 Ize sie Lew kura boi
 Gdy go wyzry dzwiy broy
 A iż w ma przyrodzenia
 Eckac sie tego stworzenia
 Patrzaj ze tu mey zacności
 Co w tym wroslo zajdrości
 Wnet sie ich killa zebrało
 Zać tey burdy bylo mało
 Jeden przed drugim vfradaiac
 Wnimali bych ia byl zatac
 By tym slawy nabywali

Ize

A iż sie nie niewspinacia
 A z drugimi zrownywaia
 Do im zulfalsszego znacia
 Tym nań wieczsja piecza maia
 Kzadło ma mieć wdzieczne gody
 Zewssad nań wissa przygody
 Do y na dab piorun biie
 A brzozke iedno deszcz zmyie
 A zawzdy im kto za nicieyssy
 Tym ywoot nieprzespiecznieyssy
 Do wssyocy nań piecza maia
 Choć z daleka pogladacia
 Wssyto musi z regestru czynic
 Juz swoboda stoi za nic
 Naslachećnieyssy klepnotek
 Stracil to Lewk co ma Kotek
 Do twoie krolowanie
 Siedzieć w tey klozie moy panie
 A wssyocy o tobie radza
 Choćiać yieśe dosyć dadza
 Ws nie wciel, a kto cie miia
 Mowic toć spetna Bestia
 Abowiem z tych oczu iego
 Nie patrzy mi nic dobrego
 A wierzy mi, każda sprostać
 Każdemu wynidzie na złość
 A tak Lewku nan... yssy
 Choćiam ia niepoczestniejszy
 Alicoym

Fot. 24. Rej, Mikołaj, [Kot ze lwem]. Karty: B₁ verso, B₄.